

Verloren grond

Murat Isik

Verloren grond

Anthos|Amsterdam

Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van
Sebes & Van Gelderen literair Agentschap te Amsterdam.
Zie ook www.BoekEenSchrijver.nl

ISBN 978 90 414 1572 1

© 2012 Murat Isik

Omslagontwerp Marry van Baar
Omslagillustratie © Monika Zborowska
Foto auteur Merlijn Doomernik

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor mijn familie

De schreeuw veranderde mijn vader voor altijd in een breekbare man.

Ik zat in de wachtkamer van het ziekenhuis in Muş en kromp ineen toen ik het geluid van de zaag hoorde die met moeite doordrong in het bot. Daarna klonk de wanhopige schreeuw van mijn vader die na een paar halen van het stuk staal met de scherpe tanden, overging in een ander geluid dat eerst iets dierlijks en daarna monsterachtigs had. Langzaam veranderde het in een bizar gekrijs, afgewisseld met luguber gegorgel. Het was alsof mijn vader de pijn uit zijn lichaam perste en een deel van zijn ziel een uitweg zocht uit het diepste van zijn wezen.

Ik rende weg om te ontsnappen aan het geluid, maar het bleef me achtervolgen. Zelfs toen ik buiten stond en mijn oren dichtdrukte, hoorde ik het nog.

Soms, als ik mijn ogen sluit en alleen word omringd door stilte, hoor ik het weer: de schreeuw die ons leven voorgoed veranderde.

Ik ben geboren in de zomer van 1953 op een *yayla* op ruim tweeduizend meter hoogte. Mijn moeder beweerde dat ik niet huilde maar glimlachte toen ze me voor het eerst in haar armen nam, en dat mijn zwarte donshaar wapperde in de bergwind toen ze me omhooghield en riep: 'Jij zult wel leven! Jij zult oud en sterk worden en ons eeuwige voorspoed brengen!'

Ik kreeg de naam van mijn grootvader: Miran. Met die naam werd ik de eerste tien jaar van mijn leven aangesproken tot ik plotseling een andere naam kreeg. Het was geen toeval dat ik op de *yayla* op de wereld werd gezet. Iedere zomer, als de hitte in ons dorp Sobyon ondraaglijk werd en de huizen in brand leken te staan, trokken de vrouwen met hun kinderen en het vee naar de hoogvlakte, waar de koele berglucht hen uit hun zomerslaap wakte.

Mijn moeder ondernam de klim naar het plateau toen ze ongeveer zeven maanden zwanger was van mij. Mijn vader had haar hand vastgepakt en haar eindeloos gesmeekt in het dorp te blijven, omdat het onmogelijk goed kon zijn voor een hoogzwangere vrouw om een zware klim te ondernemen en de ijle lucht op honderden meters hoogte in te ademen. Hij had zelfs toegezegd haar op het warmste moment van de dag, tijdens de verzengende hitte van twee uur's middags, koelte toe te wuiven.

'Lieve Aşme, ik zal mijn werk onderbreken en met een waaier naast je bed staan,' had hij met zachte stem gezegd, 'tot de zon ondergaat en je rustig in slaap valt.'

Maar mijn vader kon het ook toen niet winnen van haar koppigheid. ‘Waar heb je het over, Selim? Deze hitte wordt nog mijn dood. Mijn kleren plakken aan mijn lijf en ik heb het gevoel dat mijn keel wordt dichtgedrukt. Ik sterf nog liever tijdens de klim dan dat ik een dag langer hier blijf.’

Ik verdenk mijn moeder ervan dat ze niet zozeer de hitte van het dorp ontvluchtte, maar vooral onder geen beding haar jaarlijkse hoogtepunt wilde missen. Ondanks aandringen van mijn vader weigerde ze op de rug van een ezel te gaan zitten en volbracht ze de klim met verrassend gemak. Slechts één keer, halverwege de tocht, nam ze zuchtend plaats op een rots om op adem te komen. Ze dwong door haar volhardendheid zelfs respect af bij de mannen die hen vergezelden en kreunden van de zware spullen en voorraden die ze als pakzels omhoog sjouwden.

De mannen zetten de tenten op, die in sommige gevallen zo groot waren dat er vier gezinnen in pasten en de hoogvlakte het aanzien van een kamp gaven. De vrouwen verbleven tijdens de hete periode zo’n twee maanden in afzondering van de mannen op de yayla en hoefden zich slechts te bekommeren om de kleine kinderen. Het was voor hen de tijd van het jaar waarin ze eindeloos konden roddelen, terwijl ze onafgebroken zonnebloempitten kraakten en bittere thee dronken onder de sterrenhemel. De jonge kinderen speelden buiten tot het schemerdonker, waarna ze uitgeput hun hoofd in de schoot van hun moeders legden. De zorg voor het vee werd de vrouwen uit handen genomen door de jongens die later herder zouden worden. De mannen bleven achter in het dorp, samen met hun zoons die oud en sterk genoeg waren om fysiek werk te verrichten. Ze bewerkten het droge land zo goed en zo kwaad als het ging en behoedden het dorp voor plunderingen door rondzwerfende bandieten.

Toen mijn moeders vliezen braken, eiste ze dat mijn vader zo snel mogelijk werd gewaarschuwd. ‘Laat iemand Selim halen!’ had ze geschreeuwd. ‘Waar wachten jullie op? Haal mijn man!’

Een mager jongetje dat geen moment stil kon zitten, werd naar beneden gestuurd. Hoewel het verhaal ging dat het jongetje met gevaar voor eigen leven was afgedaald en onderweg zelfs enkele berggeiten had ingehaald, lukte het mijn vader niet om op tijd boven te zijn.

Toen hij buiten adem arriveerde, hield mijn moeder me in de lucht en zei: ‘Selim, je hebt een zoon,’ om er met krachtige stem aan toe te voegen: ‘Maar deze zal leven! Deze jongen zal oud en sterk worden!’

Mijn moeder vertelde later dat mijn vader eruitzag als een landloper. ‘Hij stonk als een oude os,’ zei ze lachend. Zijn gezicht was verbrand door de genadeloze zon, en in de groeven van zijn voorhoofd zat het fijne rode stof dat door de woestijnwind door het dorp werd geblazen. Mijn broer Yusuf en mijn zus Zilda keken toe hoe mijn vader me in zijn armen nam. Hij bracht zijn gezicht dicht bij mijn hoofdje, bekeek me met zijn stralende ogen en zei: ‘Welkom, Miran. Welkom mijn zoon.’ Daarna kustte hij me op mijn neusje.

Lange tijd waren mijn ouders bang dat ik plotseling zou sterven, net als mijn tweelingbroers Salman en Muse, die twee dagen na hun geboorte kort na elkaar overleden. In ons dorp Sobyán beschikten we in die tijd niet over medicijnen, laat staan dat er een dokter in ons midden was. We waren overgeleverd aan de genade van de onbarmhartige natuur. De angst voor mijn dood hield mijn ouders in een wurggreep. Vooral mijn moeder verloor me in mijn eerste levensjaren geen ogenblik uit het oog. Als ik me verslikte, klopte ze me hysterisch op mijn rug en na een ongelukkige val kwam ze meteen aangesneld om me te troosten. Meer dan eens werd ze daarbij overvallen door huilbuien.

Ik zag het hele jaar uit naar ons verblijf op het plateau. We speelden de hele dag buiten en als we kattenkwaad uithaalden, waren er geen mannen die ons streng toespraken. Op sommige avonden mochten mijn vriendjes en ik een tent delen. We bleven dan de hele nacht op om buiten naar de sterren te kijken en elkaar enge verhalen te vertellen.

Het was voor mij de gelukkigste tijd van het jaar.

Ik kon toen onmogelijk weten dat ik na de zomer van 1965 de *ayla* nooit meer zou zien. Een jaar later trof het noodlot ons en maakte voor altijd een einde aan ons geluk.

Ons dorp was lang geleden gesticht door Armenen die het de naam Sobyán gaven. In Oost-Turkije woonden in die tijd behalve Zaza's en Koerden veel Armenen. Sobyán werd in mijn kinderjaren echter uitsluitend bewoond door Zaza's en het Zazaki was tot mijn tiende jaar de enige taal die ik sprak. Mijn vader leerde me dat onze voorouders uit het noorden van het vroegere Perzië kwamen. Daar vormde de zuidkust van de Kaspische zee lange tijd hun leefgebied. Hij vertelde me dat de Zaza's van daaruit naar Turkije trokken en zich vooral in het oosten van het huidige Anatolië vestigden.

De overgrootouders van mijn moeder vestigden zich in Sobyán nadat ze na een familievete, uit hun dorp waren verbannen door de *muhtar*. Samen met een groep dorpingen die hun kant had gekozen, gingen ze op zoek naar een plek om opnieuw te beginnen. Ze werden gewezen op een dorp in de buurt van Varto dat door de Armenen was verlaten. Na een dagenlange voettocht bereikten ze het dorp waar ik tientallen jaren later op de wereld zou worden gezet.

Ondanks de vele gesprekken die mijn vader jaren later voerde met de dorpsoudsten, die zonder uitzondering ongeletterde boeren waren, bleef onduidelijk waarom de Armenen uit Sobyán waren vertrokken. Sommigen zeiden dat ze verjaagd waren, anderen hielden het erop dat ze onder invloed van missionarissen vertrokken waren naar de Verenigde Staten en Rusland, voordat ze, zoals in omliggende dorpen, met geweld van de staat te maken kregen. De oudste man van het dorp, de wijze Memla die ik nooit heb gekend, staarde zwij-

gend voor zich uit toen mijn vader hem vroeg naar het lot van de vorige inwoners van ons dorp, en zei ten slotte: 'De Armenen hebben vreselijk geleden, jongen. Geen volk in Anatolië heeft zo moeten afzien.'

Nadat de overgrootouders van mijn moeder zich met hun groep in Sobyhan hadden gevestigd, nam het inwoneraantal snel toe. De verhalen over een dorp waar stenen huizen met boomgaarden en moestuinen beschikbaar waren en waar behoefte was aan hardwerkende landarbeiders, bereikten al vlug de dorpen in de wijde omgeving. Het leidde tot de komst van jonge gezinnen en eenzame dagloners die hun spierkracht graag ter beschikking stelden in ruil voor wat eten en een slaapplek. Alle nieuwkomers waren Zaza en hingen net als mijn familie het alevitisme aan.

In de prilste jaren van mijn leven werd ik in Sobyhan overladen door de liefde van mijn zus Zilda, mijn broer Yusuf en mijn ouders. Het was een periode vol warmte en geluk, tot het noodlot toesloeg en mijn zus Zilda overleed. Na mijn tweelingbroers Salman en Muse moesten mijn ouders opnieuw een kind begraven. Er volgde een periode van intense rouw die pas werd verbroken toen mijn moeder een jaar later merkte dat ze weer zwanger was. Toen ik vijf was, werd mijn zusje Elida geboren. Ze bracht licht en vreugde terug in ons leven en werd meteen de lieveling van het gezin. En zoals mijn zus Zilda mij altijd eindeloos vertroetelde, zo knuffelde ik Elida onophoudelijk en week geen moment van haar zijde. Maar het geluk kwam voor mijn moeder misschien te snel, want in de eerste maanden was ze ervan overtuigd dat Zilda voortleefde in Elida. Ik keek verward op als ze de baby die ze stevig in haar armen hield Zilda noemde, totdat mijn vader haar smeekte daarmee op te houden omdat het noemen van haar naam zijn hart opnieuw deed huilen.

We woonden in een groot stenen huis met een plat dak. Door het ontbreken van ramen waren we voor daglicht aangewezen op het gat in het plafond dat met een glasplaat was afgedekt. Het weinige licht dat door het gat ter grootte van een flinke watermeloen naar binnen viel, werd versterkt door olielampjes die op meerdere plekken in huis hingen. In het midden van de woonkamer bevond zich een open haard met daarboven een brede schoorsteen waar in de winter een

snijdende wind doorheen joeg die telkens het vuur dreigde uit te blazen. Op die dagen zocht ik verkleumd de grote stal op die vanuit het woonvertrek via een nauwe gang te bereiken was. Het was er veel aangenamer door de warme lijven van de koeien, schapen en geiten.

Mijn moeder bereidde de gerechten boven de haard. Ondanks de schoorsteen vulde het hele huis zich met rook als zij voor ons kookte. Het heerlijke aroma van kruiden en gebraden vlees vulde alle vertrekken. De lekkerste geur was die van *lavaş*, het verse pannenkoekachtige brood dat werd gebakken op een ijzeren plaat boven de haard. In de *tandır*, een kleioven in de grond van ongeveer een meter diep en een halve meter breed, bakte mijn moeder *non*, het brood dat we alleen op bijzondere dagen aten. Ik hield ervan om toe te kijken hoe mijn moeder het deeg eerst uitrolde en het vervolgens tegen de hete wanden van de kleioven aanduwde. Van haar mocht ik er niet te dichtbij komen omdat ze bang was dat ik in de oven zou vallen. Urenlang kon ik bij de *tandır* zitten en soms wierp ik er ook voorwerpen in zoals lepels, vorken en bekers. Mijn fascinatie voor vuur beangstigde mijn moeder. 'Op een dag gooi je er nog lakens in en steek je het hele huis in brand,' zei ze steeds. Tevergeefs probeerde ze me bang te maken door te roepen dat veel vrouwen in het dorp de dood hadden gevonden bij een val in de *tandır*. Eén keer hield ze zelfs mijn hand er even boven om me te laten voelen dat ik me kon bezeren, maar ik moest alleen maar lachen, bood haar ook mijn andere hand aan en riep: 'Deze ook!'

Voor water waren we aangewezen op de dorpskraan op het plein, die vlak na mijn geboorte door de staat was aangelegd. Ook stroomde er vanaf de heuvels een smal stroompje dat werd gebruikt voor de moestuinen.

Mijn broer Yusuf werd er iedere ochtend op uitgestuurd om water te halen. Ik keek vaak vol bewondering hoe hij met twee volle emmers terugkeerde zonder ook maar een druppel te morsen. Hoewel zijn gezicht rood aanliep en de aderen in zijn onderarm zwellen, keek hij zo onaangedaan mogelijk. Hij wilde niet dat ik water haalde omdat hij een oude man in het dorp eens had horen zeggen dat kleine kinderen die tilwerk verrichtten, achterblijven in hun groei.

In de moestuin voor ons huis verbouwden we aardappelen, knol-

gewassen, komkommers en tomaten, en in de boomgaard voor ons huis groeiden pruimen, abrikozen en appels. Op de akker achter het dorp hadden we een strookje grond waarop we tarwe verbouwden. Mijn vader was belast met het zware werk op het land. Van hem hoefden mijn broer en ik daar niet bij te helpen. 'Jullie zijn herders,' zei hij, 'geen landarbeider zoals ik.' Maar meer dan landarbeider was mijn vader de *dengbej*, de verhalenverteller, van het dorp. De dorpeelingen noemden hem vol achting *dengbej Selim* en probeerden de rug van zijn hand te kussen als ze hem tegenkwamen. Zelfs mannen die veel ouder waren dan hij brachten hun hoofd naar zijn hand, maar mijn vader stond dat niet toe. Beschaamd trok hij zijn hand telkens terug. Het was een van de gebruiken in het dorp die hij voor achterlijk hield. Tot in de wijde omgeving stond hij bekend om zijn grootse verhalen en schitterende stem. Midden in een verhaal kon hij plotseling zijn *saz* oppakken en een lied zingen en niet zelden was zijn publiek tot tranen toe geroerd. 'Ach, *dengbej Selim*, u heeft ons weer laten huilen,' riepen zijn toehoorders na afloop vaak, terwijl ze hun ogen aan hun versleten mouwen droogden.

Hij vertelde zijn verhalen meestal in het grote huis van de blinde Ilyas waar de mannen van het dorp een paar avonden in de week in de ruime zitkamer bijeenkwamen. Mijn vader voerde de gastheer dan mee naar werelden die hij alleen nog in zijn gedachten kon bezoeken. Op warme avonden school ik vaak met vriendjes onder het raam van Ilyas' zitkamer om naar mijn vader te luisteren. Tientallen verhalen heb ik hem zo horen vertellen, het ene nog indrukwekkender dan het andere.

Op andere dagen, als hij na het avondeten uitrustte van een zware dag op het land, stonden er vrienden van hem aan de deur. Ze verzochten hem een verhaal te komen vertellen. En zoals mijn vader een hulpbehoevende nooit voorbij kon lopen, zo kon hij het niet over zijn hart verkrijgen om zo'n verzoek af te wijzen, hoe moe of ziek hij ook was. Maar wanneer mijn moeder of wij ook maar een lichte verkoudheid hadden, veranderde alles. Zonder aarzelen zei hij dan: 'Het spijt me, vrienden, maar vanavond ben ik geen *dengbej*.' Mijn moeder wist dat maar al te goed en op avonden dat ze hem voor zichzelf wilde hebben, veinsde ze een verhoging, keek hem droevig aan en wreef te-

der over zijn hand. 'Blijf bij me, Selim, alsjeblieft. Ik voel me niet goed.' Mijn vader kon haar niet weerstaan. Hij zette meteen thee voor haar, perste een halve citroen boven haar kopje uit en deed er een paar flinke lepels honing in. Geduldig keek hij toe hoe ze haar thee opdronk. Daarna nam hij haar in zijn armen en droeg haar naar bed. Daar knoopte hij haar hoofddoek los, trok de lange jurken uit die ze net als de andere vrouwen in het dorp over elkaar droeg en stopte haar stevig in. Hij nam plaats op de met stro bedekte grond naast haar matras en hield haar hand vast tot ze in slaap viel. Soms klaagde mijn moeder dan op ondeugende toon dat ze het maar niet warm kreeg. 'Kom even bij me liggen, Selim,' zei ze met oplichtende ogen. 'Alleen jouw warme hart kan mijn ijskoude botten opwarmen.' Mijn vader sprong meteen op, zei haastig tegen ons dat we ook naar bed moesten en deed snel de olielampjes uit. In het laatste licht van een dovende olielamp zag ik nog net hoe mijn vader snel zijn grijze jas uitdeed, zijn wijde zwarte broek uittrok en naakt tussen de lakens kroop.

Mijn vader trouwde mijn moeder toen ze zestien was. Hij was toen achtendertig. Maar wie ze in mijn jeugd samen zag, zou nimmer zo'n groot leeftijdsverschil vermoed hebben, want ondanks zijn zesenvijftig jaar bezat hij een ongekende hartstocht en fladderde hij als een verliefde tiener om haar heen. Hoewel het in ons dorp hoogst ongebruikelijk was dat mannen en vrouwen openlijk fysiek waren, trok mijn vader zich daar weinig van aan. In huis besloop hij mijn moeder regelmatig om een zoen in haar hals te drukken en als ze samen door het dorp liepen, sloeg hij een arm om haar heen of liet hij zijn hand traag over haar brede heupen glijden. En soms omhelsde hij mijn moeder ineens stevig op het dorpsplein, kuste haar op haar mond en riep hartstochtelijk haar naam, alsof hij iedereen wilde laten zien dat hij zielsveel van haar hield.

Op de avonden dat mijn vader de olielampen haastig doofde, lag ik met open ogen onder mijn schapenwollen dekbed te wachten op de vertrouwde geluiden die zouden volgen. Mijn broer, Elida en ik sliepen aan de andere kant van hetzelfde ruime vertrek. Ik hoorde eerst het piepje dat klonk zodra het hoofd van Elida wegzakte in haar kussen, daarna klonk het gesnurk van mijn broer. Het duurde niet lang

voordat het zachte gegiechel van mijn moeder de ruimte vulde, gevolgd door de vergeefse pogingen van mijn vader haar tot stilte te manen. Even later heerste er een onnatuurlijke stilte die werd doorbroken door het geluid van wild opgeklopte dekens en de versnelde ademhaling van mijn ouders. Het klonk zo zacht dat ik mijn oren moest spitsen en adem inhouden om het te kunnen horen. Na een paar minuten was het voorbij en vulde een volmaakte stilte de ruimte.

Ali was mijn beste vriend. We waren onafscheidelijk. Hoewel ik maar een halfjaar ouder was dan hij, was hij een kop kleiner. Hij had zachte bruine ogen en een klein rond hoofd dat zijn moeder kaal schoor omdat ze bang was dat hij anders luizen zou krijgen. In de afdankertjes die hij droeg, zaten gaten op de gekste plekken.

Ali woonde een eind verderop in het kleinste huis van het dorp. Toen hij vier was, werd zijn vader plotseling ziek en overleed. Sindsdien leefde Ali in armoede met zijn moeder en zusje. Ze hielden als enigen in het dorp geen dieren en hun kleine moestuin leverde niet genoeg op om de honger van het gezin te stillen. Ze waren aangewezen op aalmoezen. Het was hun geluk dat het hele dorp zich hun lot aantrok. Mijn moeder was erg op Ali gesteld en liet hem zo vaak mogelijk bij ons aanschuiven voor het eten. Ik dacht toen vaak dat Ali zo klein was omdat hij thuis te weinig te eten kreeg. Daarom keek ik vol voldoening toe wanneer hij bij ons het ene bord linzensoep na het andere naar binnen schrokte.

Toen we een jaar of vijf waren, werden Ali en ik besneden. Mijn ouders hadden Ali's moeder aangeboden om ons samen te laten besnijden en de kosten van het besnijdenisfeest voor hun rekening te nemen. Met tranen in haar ogen had ze het aanbod geaccepteerd. Op het drukbezochte feest voor het huis van Ilyas was er veel eten en werd er saz gespeeld en gezongen. Ali en mij werd niet verteld wat er stond te gebeuren, ook niet toen we plotseling uit het feestgedruis werden geplukt. Binnen werden we in een wit jurkje gehesen en naast

elkaar op een kleed in een donkere kamer gelegd. Pas toen zagen we de *sünnetçi*. Hij droeg een brilletje met ronde glazen en had een klein scherp mes in zijn hand. Ali en ik keken elkaar verschrikt aan. Ik begon te schreeuwen, waarna ik meteen voelde hoe grote mannenhanden mijn polsen en voeten vastpakte en tegen de grond drukten. De *sünnetçi* liep op mij af als een roofdier dat een prooi ontwaart in een berenklem. Toen ook mijn benen uit elkaar werden geduwd, begon ik instinctief nog harder te schreeuwen alsof ik begreep dat hij erop uit was om in mijn piemel te snijden. Maar hoe ik ook spartelde en kronkelde, ik kon niet loskomen uit de greep van de mannen. Met mijn ogen zocht ik mijn vader, maar ik kon hem niet zien. Ik hoorde alleen zijn stem. ‘Rustig,’ zei hij op kalme toon, ‘rustig, mijn zoon, het doet geen pijn.’

En terwijl Ali mijn hand vastpakte, knielde de *sünnetçi* voor me neer.

‘Niet doen, niet doen!’ schreeuwde ik. Maar de man nam mijn geslacht in zijn hand en trok de voorhuid strak naar voren. Ik hield mijn adem in en probeerde met opgeheven hoofd te zien wat hij deed, maar het jurkje ontnam me het zicht. In een snelle beweging verwijderde hij mijn voorhuid, waarna ik het uitgilde. Ali gaf geen krimp toen hij aan de beurt was. Ik bewonderde hem enorm.

Door zijn kleine postuur en kaalgeschoren hoofd leek Ali wel drie jaar jonger dan hij was, wat hem een dankbaar slachtoffer maakte voor pesterijen van oudere jongens. Hij keek uit zelfbescherming altijd nors voor zich uit alsof er met hem niet te sollen viel, maar het voorkwam niet dat hij er vaak zonder aanleiding van langs kreeg. Vooral onze kwelgeest Hakan, de zoon van de slager Atilla, had het op hem gemunt. En zoals iedereen in het dorp de slager vreesde vanwege zijn temperament, zo vreesden wij zijn onberekenbare zoon. Hoewel Hakan en ik slechts een paar maanden scheelden in mijn na-deel, was hij veel groter en forser gebouwd. Dat fysieke voordeel buitte hij maar al te graag uit. Met zijn logge lijf struinde hij het dorp vaak af, op zoek naar Ali en mij of andere slachtoffers om mee te vechten. We gingen hem zo veel mogelijk uit de weg, want als hij ons te pakken kreeg, heugde het ons nog lang. Meer dan eens heb ik Ali uit Hakans klauwen moeten redden door net zo lang aan zijn been te

hangen tot hij mijn jammerende vriend liet gaan. Eén keer kwam zijn vader met een bebloed schort en een groot mes in zijn hand uit het slachthuis gelopen om een einde te maken aan het kabaal dat hem afleidde van zijn werk. Hij gaf Hakan een klap tegen zijn achterhoofd en brulde dat Ali en ik naar huis moesten gaan en beter uit de buurt van zijn zoon konden blijven. We wisten niet hoe snel we moesten wegrennen.

Atilla's slachthuis lag naast zijn huis. Hij had het slachthuis laten bouwen toen hij onder dubieuze omstandigheden een grote partij vee voor een gunstige prijs had weten te bemachtigen in een naburig dorp. Vanaf dat moment aasde Atilla op onze dieren. Hij had mijn vader meermaals gevraagd naar de prijs. Vaak hield hij tijdens die korte onderhandelingen een lammetje in zijn armen dat hij zachtjes over de kop streelde. Steeds luidde het antwoord van mijn vader dat zijn vee niet te koop was. Zijn standvastigheid wekte ergernis bij Atilla, maar weerhield hem er niet van zijn bod telkens met een paar lira te verhogen. Zijn kolossale lichaam torede tijdens die gesprekken als een massieve berk boven ons uit en wierp een koele schaduw over ons heen. Mijn vader keek hem schuw aan, alsof hij bang was dat elk moment een tak van de berk kon afbreken en ons zou verpletteren. En even leek hij ineens te krimpen toen Atilla eraan toevoegde: 'Wanneer kunnen we verdomme zaken doen? Vertelt u mij dat, Selim bey!'

Maar mijn vader hield stand en dat maakte me trots. 'Mijn vee is niet te koop. Het is onze inkomstenbron.' Hij keek me aan, legde zijn hand op mijn hoofd en zei kalm: 'En het is de toekomst van mijn zoons.'

Na ieder afgewezen bod wierp Atilla mijn vader een woeste blik toe. En even vreesde ik dat hij het lammetje in zijn armen ter plekke de nek zou omdraaien toen hij bulderde: 'Alles heeft zijn prijs, Selim bey! Vergeet u dat niet. Alles heeft zijn prijs.'

Ali en ik werden er door mijn moeder regelmatig op uitgestuurd om *tezek* te verzamelen, die als stookmiddel diende voor de haard. Niet alleen moesten we de stal induiken om de opgedroogde mest met een schep van de grond te schrapen, maar ook verzamelden we de op straat gedumpte mest om in de zon te laten drogen. De *tezek* deelden